

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA'LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR
VAZIRLIGI

ILMIY
AXBOROTNOMA

2025

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI

- НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК НАМАНГАНСКОГО
ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА
- SCIENTIFIC BULLETIN OF
NAMANGAN STATE UNIVERSITY

NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY AXBOROTNOMASI

Bosh muharrir

Turg'unov Sobitxon

Toshpo'latovich

Pedagogika fanlari doktori,
professor

Mas'ul muharrir

Rasulov A'zamjon Avazjonovich

Texnika fanlari bo'yicha falsafa
doktori, dotsent

Mas'ul muharrir o'rinbosari

Imomov Otabek

Normirzayevich

Biologiya fanlari bo'yicha falsafa
doktori, dotsent

Texnik muharrir

Xoshimov Sardorbek Nozimjon
o'g'li

"NamDU ilmiy axborotnomasi – Научный вестник НамГУ"

2019-yildan boshlab O'zbekiston

Respublikasi Oliy attestatsiya

komissiyasi Rayosati qarori

bilan quyidagi fan sohalari

bo'yicha OAKning

dissertatsiyalar asosiy ilmiy

natijalarini chop etish tavsiya

etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga

kiritilgan.

01.00.00-Fizika-matematika
fanlari (14)

02.00.00-Kimyo fanlari (18)

03.00.00-Biologiya fanlari (17)

09.00.00-Falsafa fanlari (24)

10.00.00-Filologiya fanlari (26)

13.00.00-Pedagogika
fanlari (30)

Tahrir hay'ati a'zolari

Fizika-matematika fanlari:

Xatamov Nosirjon Muydinovich, fizika-matematika fanlari doktori, dotsent

Abdulazizov Baxromjon Toshmirza o'g'li, fizika-matematika fanlari doktori, dotsent

Sattarov Iskandar Abu-alievich, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Dexqonov Farrux Nuriddin o'g'li, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Boytilayev Dilmurod Axmataliyevich, fizika-matematika fanlari nomzodi, katta ilmiy
xodim

Baymatov Paziljon Jamoldinovich, fizika-matematika fanlari nomzodi, dotsent

Davlatov Abror Borijon o'g'li, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori dotsent

Inoyatov Shukurillo Turg'unboyevich, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori,
dotsent

Jalolov Ravshan Maxmudjonovich, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori,
dotsent

Xolboyev Azamat G'anisherjon o'g'li, fizika-matematika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Maxammadaliyev Muxtor Tursunmuxammad o'g'li, fizika-matematika fanlari bo'yicha
falsafa doktori

Kimyo fanlari:

Abdullayev Shavkat Vaxidovich, kimyo fanlari doktori, professor

Sultonov Boxodir Elbekovich, kimyo fanlari doktori, professor

Karimov Abdurashid Musaxonovich, kimyo fanlari doktori, professor

Xolmatov Dilshod Sottorjonovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Sattarov Tulqinjon Abdusattor o'g'li, texnika fanlari nomzodi, dotsent

Muradov Murod Toxirjonovich, kimyo fanlari bo'yicha falsafa doktori

Biologiya fanlari

Tojibayev Komiljon Sharobiddinovich, biologiya fanlari doktori, professor, akademik

Dexqonov Davron Burxanovich, biologiya fanlari doktori, dotsent

Batoshov Avazbek Risqulovich, biologiya fanlari doktori, professor

Turginov Orzimat Turdimatovich, biologiya fanlari doktori, katta ilmiy xodim

Komilov Doniyor Jo'rayevich, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Egamberdiyev Mehmonjon Xudoyberdiyevich, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori,
dotsent

Xoshimov Xushbaxt Rustamjon o'g'li, biologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

Texnika fanlari

Ataxanov Shuhrat Nuriddinovich, texnika fanlari doktori, professor

Abdullayev Olim Gulamjanovich, texnika fanlari doktori, dotsent

Dadaxanov Musoxon Xoshimxonovich, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Jo'rayev Sherali Umarjonovich, texnika fanlari bo'yicha falsafa doktori

Qishloq xo'jaligi fanlari

Sulaymonov Inomjon Jamoldinovich, qishloq xo'jaligi fanlari nomzodi, dotsent

Turg'unov Muzaffar Mirzaraxmatovich, qishloq xo'jaligi fanlari bo'yicha falsafa doktori

Tarix fanlari

Rasulov Abdullajon Nuritdinovich, tarix fanlari doktori, professor

Dexkanov Narimon Burxonjonovich, siyosiy fanlari doktori, professor

Haydaraliyev Shuhrat Abdulazizovich, tarix fanlari nomzodi, dotsent

Madraximov Zoxid Sharofovich, tarix fanlari nomzodi, dotsent

Xalmuratov Baxtiyor Rejvaliyevich, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

Erqo'ziyev Anvarjon Ashurovich, tarix fanlari nomzodi, dotsent

To'xtabayev A'zamjon Sharipxo'jayevich, tarix fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent

“NamDU ilmiy axborotnomasi –
Научный вестник НамГУ”
jurnali O‘zbekiston Matbuot va
axborot agentligining
17.05.2016-yildagi
08-0075 -raqamli guvohnomasi
hamda O‘zbekiston
Respublikasi Prezidenti
Administratsiyasi huzuridagi
Axborot va ommaviy
kommunikatsiyalar agentligi
(AOKA) tomonidan 2020-yil
29-avgust kuni
1106-sonli guvohnomaga binoan
chop etiladi. “NamDU Ilmiy
Axborotnomasi” elektron nashr
sifatida xalqaro standart turkum
raqami
(ISSN-2181-1458) ga ega.

Ilmiy axborotnomaning
2025-3-soni NamDU
Muvofiqlashtiruvchi
Kengashining 2025-yil
18-martdagi 3-sonli yig‘ilishida
muhokama qilinib, ilmiy
to‘plam sifatida chop etishga
tavsiya etilgan
(Bayonnoma № 3).
Maqolalarning ilmiy saviyasi va
keltirilgan ma’lumotlar uchun
mualliflar javobgar hisoblanadi.
Jurnal har oyda o‘zbek, rus va
ingliz tillarida elektron shaklda
chop etiladi.

**Maqolalar quyidagi rasmiy
web sahifa orqali qabul
qilinadi:**
journal.namdu.uz

Tahririyat manzili:
Namangan shahar, Boburshox
ko‘chasi, 161-uy
e-mail: science@namdu.uz

Iqtisodiyot fanlari

Mahmudov Bahriddin Jo‘rayevich, iqtisodiyot fanlari doktori, professor
Sirojiddinov Kamoliddin Ikromiddinovich, iqtisodiyot fanlari nomzodi, dotsent
Baymirzayev Dilmurod Nematovich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Yoqubjonova Xulkaroy Yoqubovna, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Abdullayev Zafarbek Safibullayevich, iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Falsafa fanlari

Talapov Baxriddin Alijanovich, falsafa fanlari doktori, professor
Jo‘rayev Ro‘zimat To‘xtasinov, siyosiy fanlari doktori, professor
Gaffarova Gulchehra Gulamjanovna, falsafa fanlari doktori, professor
G‘apparov Elyorjon Otabekovich, falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Sodirjonov Muxriddin Maxamadaminovich, sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
(PhD), dotsent
Muydinova Moxira Mukumjanovna, sotsiologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Filologiya fanlari

Uluqov Nosirjon Muxammadaliyevich, filologiya fanlari doktori, professor
Jafarov Botir Sattarovich, filologiya fanlari doktori, professor
Sadikov Zoxid Yaqubjanovich, filologiya fanlari doktori, professor
Dosbayeva Nargiza Turg‘unpo‘latovna, filologiya fanlari doktori, professor
Tojiboyev Ilxomjon Usmonovich, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Karimova Farida Isakovna, filologiya fanlari doktori, dotsent
Siddiqov Qosimjon Abilovich, filologiya fanlari nomzodi, professor
Darvishov Ibroxim O‘rmanovich, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Qo‘ziyev Umidjon Yandashaliyevich, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Yuldashev Otabek Toshpulat o‘g‘li, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent

Geografiya fanlari

Jumaxanov Shavkatjon Zairjanovich, geografiya fanlari doktori, dotsent
Nazarov Abdug‘affor Abdujabborovich, geografiya fanlari doktori, dotsent
Mirzaaxmedov Xamidullo Saydamatovich, geografiya fanlari nomzodi, dotsent
Soliyev Iqboljon Raxmonberdiyevich, geologiya-minerologiya fanlari bo‘yicha falsafa
doktori, PhD

Pedagogika fanlari

Asqarova O‘g‘iloy Mamashakirovna, pedagogika fanlari doktori, professor
Xujamberdiyeva Shaxnoza Kupaysinovana, pedagogika fanlari doktori, professor
Muminova Dilafruz Akbaraliyevna, pedagogika fanlari doktori, dotsent
Ismoilov Turobjon Umirzaqovich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Hamidova Muxayyoxon Obidovna, filologiya fanlari nomzodi, professor
Shodmanov Qodirjon Odilxanovich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Toshibekova Munajat Xoshimovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Inamov Dilmirza Dedamirzayevich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori, dotsent
Madaminov Baxodir Sharifjonovich, pedagogika fanlari nomzodi, dotsent
Urinov Bahrom Jamoliddinovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Sarimsakova Dilafruz Muhammadjonovna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori,
dotsent
Axmedov Bexzod Madaminjonovich, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori
Rashidova Nodira Habibullayevna, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori

Tibbiyot fanlari

Abdullayev G‘ofurjon Rahimjanovich, biologiya fanlari doktori, professor
Nurmatov Yodgormirza Xatammirzayevich, tibbiyot fanlari doktori
Abdullayev Ulug‘bek Ubaydullayevich, tibbiyot fanlari nomzodi
Mirzaolimov Mirzohid Mirzavaliyevich, biologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

NAMANGAN DAVLAT
UNIVERSITETI
ILMIY AXBOROTNOMASI, [2025-3]
ISSN:2181-1458
ISSN:2181-0427

09.00.00-FALSAFA
journal.namdu.uz
PHILOSOPHICAL

Ro'zaliev Bexzodjon Avazjonovich

O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi Mumtoz sharq filologiyasi fakulteti o'quv ishlari bo'yicha dekan o'rinbosari
Email: behzodjonruzaliev@gmail.com

"DIN" SO'ZI EKVIVALENTI MA'NOLARI TAHLILI

Annotatsiya: 20-asr boshlarida sotsiologiyaning otalaridan biri Emil Dyurkgeym qiziqarli fikrni ilgari suradi. Madaniyatda qadimdan boshlab kelayotgan va barcha xalqlarga xos hodisalar mavjud. Demak, jamiyatda ma'lum umuminsoniy ehtiyojlar mavjud bo'lib, ularsiz hech narsani amalga oshirib bo'lmaydi. Bu din uchun ham amal qiladi, desak xato qilmagan bo'lamiz.

Din inson hayotida muhim o'rin tutishi va muhim vazifalarni bajarishi barchaga ma'lum haqiqat. Din his-tuyg'u, e'tiqod, ibodat, jamoat kabi ko'plab elementlarni o'z ichiga oladi. Bu keng qamrovli va ko'p qirrali muassasadir. Insoniyatning birinchi, eng chuqur va eng bardoshli tajribalardan biri bo'lgan dinning ma'nosini tushunish uchun "Din nima?" savol har doim so'ralgan. Din tushunchasini to'g'ri tushunish va undan to'g'ri foydalanish uchun uning lug'aviy ma'nosini o'rganish kerak. Din tushunchasining kelib chiqishi, lug'at ma'nosi haqida batafsil ma'lumot berish uchun boshqa xalqlar, millatlar va dinlarda uning ekvivalenti ma'nolarini atroflicha o'rganishni oldimizga maqsad qilib oldik.

Kalit so'zlar: din, dharma, e'tiqod, ishonch, ibodat, Xudo, yaratuvchi, rishta, ilohiy buyruq, birlashtirish, burch, muhabbat, ruh.

Рузалиев Бехзоджон Авазжонович

Международная исламская академия Узбекистана Факультет классической восточной филологии
заместитель декана по учебной работе

АНАЛИЗ ЗНАЧЕНИЯ ЭКВИВАЛЕНТНОГО СЛОВА «РЕЛИГИЯ»

Аннотация: В начале XX века один из отцов социологии Эмиль Дюркгейм выдвинул интересную идею. В культуре есть явления, которые существуют с древнейших времен и свойственны всем народам. Итак, в обществе существуют определенные общечеловеческие потребности, без которых ничего невозможно достичь. Мы не ошибемся, если скажем, что это относится и к религии.

Общеизвестно, что религия играет важную роль в жизни человека и выполняет важные функции. Религия включает в себя множество элементов, таких как эмоции, вера, молитва и сообщество. Это комплексное и многогранное учреждение. Чтобы понять значение религии, одного из первых, самых глубоких и устойчивых переживаний человечества, мы должны задать вопрос: «Что такое религия?» этот вопрос задавался всегда. Чтобы правильно понимать и использовать понятие религии, необходимо изучить его словарное значение. Для того чтобы предоставить подробную информацию о происхождении и словарном значении понятия «религия», мы поставили перед собой цель подробно изучить его эквивалентные значения у других народов, наций и религий.

Ключевые слова: религия, дхарма, вера, доверие, молитва, Бог, создатель, связь, божественное повеление, объединение, долг, любовь, дух.

Ruzaliev Bekhzodjon Avazjonovich

International Islamic Academy of Uzbekistan Faculty of Classical Oriental Philology deputy dean for academic affairs

ANALYSIS OF THE MEANING OF THE EQUIVALENT WORD "RELIGION"

Abstract: The beginning of the 20th century, one of the fathers of sociology, Emile Durkheim, put forward an interesting idea. There are phenomena in culture that have existed since ancient times and are common to all peoples. So, in society, there are certain universal human needs, without which nothing can be achieved. We will not be mistaken if we say that this also applies to religion. It is well known that religion plays an important role in human life and performs important functions. Religion includes many elements, such as emotions, faith, prayer and community. It is a complex and multifaceted institution. To understand the meaning of religion, one of the first, deepest and most enduring experiences of humanity, we must ask the question: "What is religion?" This question has always been asked. To correctly understand and use the concept of religion, it is necessary to study its dictionary meaning. In order to

provide detailed information about the origin and dictionary meaning of the concept of "religion", we set ourselves the goal of studying in detail its equivalent meanings in other peoples, nations and religions.

Key words: religion, dharma, faith, trust, prayer, God, creator, connection, divine command, unification, duty, love, spirit.

Kirish.

Dinlarning shaxs va jamiyat hayotidagi ahamiyati dinning insonning tugʻma ehtiyoji ekanligidan kelib chiqadi. Inson usiz yashay olmaydi. Bu umumiy, keng qamrovli insoniy hodisa boʻlib, u qayerda boʻlmasin, unga hamroh boʻladi. Bu qalbni poklaydigan, hislarni tozalaydigan va sayqallaydigan ichki eʼtiqoddir. Bu yer yuzidagi birinchi odam bilan bogʻliq ekzistensial ehtiyoj. U barcha davrlar va zamonlarda ham undan ajralmagan. Din inson uchun favqulodda holat emas. Dinning mavjudligi insonning mavjudligiga begona emas. Insonning dinga boʻysunishi va unga bogʻlanishi undan ajralmas boʻlib, doimo u bilan birga edi. Yer yuzida yashagan va har qanday sivilizatsiya yoki madaniyatdan uzoq boʻlgan odamlar guruhlari unga etishmaganlarida, ular uni oʻylab topardilar va yaratardilar. Baʼzi odamlar oʻz qoʻllari bilan toshdan xudolar yasashgan. Biz buni gʻor rasmlarida yoki haykallarda koʻrishimiz mumkin. Bu ibodatxonalar va piramidalar, shuningdek, diniy maʼno va belgilarga ega yozuvlar, ramzlar va yodgorliklarni oʻz ichiga olgan tarixdan oldingi qoldiqlar tomonidan tasdiqlangan. Shunda siz koʻrinmas elementga ehtiyoj alangasini oʻchirishga urinib, uning oldida sajda qilasiz. Shuningdek, quyosh xudosi, yomgʻir xudosi, shamol xudosi, yaxshi xudo, yovuz xudo va hokazo kabi xudolarni tasavvur qilgan, lekin ularni koʻrmagan xalqlar bor edi. Biroq, bu kar haykallarga sajda qilish ularning oʻzlari uchun emas edi. Aksincha, odamlar ular gʻayritabiiy kuchni oʻz ichiga oladi yoki kuchni ifodalaydi, deb ishonilgan. Odamlar bu nima ekanligini va nimani anglatishini bilishmagan boʻlsalar ham. Bu oʻz navbatida oʻsha haykallardan tashqaridagi haqiqatdir. Ular uni ota-bobolaridan meros qilib olgan edilar. Demak, bu muqaddaslik, hurmat va itoatkorlik sifatiga ega boʻlgan metafizik timsolga boʻysunishdir. Inson tabiatan dinga intiladi. Agar topmasa, uni paydo qiladi, bu insonning tugʻma moyilligi.

Adabiyotlar tahlili.

“Din” soʻzi ekvivalenti maʼnolarini oʻrganishda quyidagi adabiyotlarda keltirilgan fikr va mulohazalar tahlili amalga oshirildi:

“A Glossary of Philosophical Terms. Dinler tarihi araştırmaları. Dinler tarihine giriş. Eski türk dini tarihi. Hebrew and english lexicon of the old testament. İslamiyetten önceki türk kültür tarihi ve islama giriş. İslamıktan önce türklerde tek tanrı inancı. Türk cihan hakimiyeti mefküresi tarihi. Türklerin dini tarihçesi. Большая энциклопедия. Буддизм. Греческая народная религия. Греческо-русский словарь Нового Завета. Джайнизм. Древнегреческо-русский словарь. Древнотюркский словарь. Дхаммапада. Еврейская

энциклопедия: Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем. Историко-культурный контекст и понимание термина “религио” в Авесте. История религий. Иудаизм. Краткий латинско-русский богословский словарь. Латинско-русский и русско-латинский лексикон с полным объяснением свойств и значений каждого слова. Латинско-русский словарь приспособленный к гимназическому курсу. Латинско-русский словарь. Латинско-русский словообразовательный словарь. Мировые религии: история и современность. Мужам муфротад ал-муштарақ ас-сомий фи ал-луғат ал-арабиййа. Dictionnaire syriaque-francais syriac-english dictionary. Настольный энциклопедический словарь. Новая философская энциклопедия. Об истинной религии. Ранний буддизм: религия и философия. Религии мира: словарь справочник. Религия, её сущность и происхождение (Обзор философских гипотез). Русско-еврейский (идиш) словарь. Русско-китайский словарь. Санскритско-русский словарь. Санскритско-русский учебный словарь. Сикхизм. Словарь индоевропейских социальных терминов. Словарь иностранных слов современного русского языка. Толковый словарь живого великорусского языка. Уйгурско-русский словарь. Фалсафа аш-шарқ. Феномен религии в конфликте интерпретаций. Фи қоваид ас-сомиййат. Философия религии. Философия религиозности. Философский словарь: Логика, психология, этика, эстетика и история философии. Энциклопедический словарь. Энциклопедия иудаизма “Меир натив”. Этимологический словарь русского языка.

Tadqiqot metodologiyasi.

Maqolada baʼzi dinlar va xalqlarda “din” qaysi soʻz bilan ifodalanishi hamda qanday maʼnolarni bildirib kelishi batafsil oʻrganilib, tahlili amalga oshirildi. Ularga munosabat bildirildi.

Tahlillar va natijalar.

Avestoda “din” atamasi sifatida “دینا” “dena” soʻzi ishlatilgan. U – qonun yoki inson qalbidagi ilohiy nur maʼnolarini ifodalagan. Hozirgi kunda yoʻl, mazhab, marosim, uslub, tarz kabi maʼnolarda ishlatiladi. Vijdon va insof [1] maʼnolarini ham bildirishi taʼkidlanadi. Shuningdek, koʻp maʼnoli “daena” termini ishlatilgan, u qadimgi fors pahlaviy tilida “den” soʻzidan olingan boʻlib, Avestoga haqiqiy eʼtiqod maʼnosida tushunilgan. Keng maʼnoda esa, din, ishonch-eʼtiqod, taʼlimot, konsepsiya, qarash, mavjud boʻlish, ichki his-tuygʻu, ong, hissiyot, vijdon, insof, ichki maʼnaviy dunyo, qalb, yurak, insonning oʻy-fikri va xatti-harakatlari majmuasi [2] kabi maʼnolarda

ishlatiladi. Zamonaviy fors tilida esa, “دين” “din” soʻzi ishlatiladi va u faqatgina “din” [3] tushunchasini bildiradi.

Manbalarda islom dini kirib kelmasdan avval turkiy xalqlarda “din” tushunchasini ifodalash uchun turli davrlarda “darm”, “darma”, “nom” kabi soʻzlar ishlatilgan. “Darm” va “darma” soʻzlari sanskrit tilidagi “dharma” soʻzidan olingan boʻlib, diniy asos va element, diniy qonun-qoida, diniy taʼlimot maʼnolarini bildirgan. “Nom” soʻzi esa soʻgʻd tilidagi “nwm” soʻzidan olingan boʻlib, diniy taʼlimot, diniy qonun-qoida, ishonch-eʼtiqod, diniy tartib-intizom, diniy kitob va yozuvlar [4] maʼnolarini ifodalagan qayd qilinadi. Hozirgi kunda uygʻurlarda din, ishonch-eʼtiqod, aqida, taʼlimot, mazhab maʼnolarini ifodalagan “دين” “din” [5] soʻzi ishlatiladi.

Sanskrit tilida “din” terminiga mos keluvchi “dharma” soʻzidan foydalanilgan. “Dharma” oriy tilidagi “dhar” – tasdiqlamoq, maʼqullamoq; madad bermoq, qoʻllab-quvvatlamok; qoʻmaklashmoq, yordam bermoq; himoya qilmoq, saqlamoq [6] kabi maʼnolarni bildiruvchi soʻzdan hosil qilingan deyiladi. Sanskrit tilidagi “dhar” soʻzi ushlamoq, olib bormoq, tarqatmoq, mustahkamlamoq, saqlamoq, tasdiqlamoq, qoʻllab-quvvatlamok, davom ettirmok, ushlab (tutib) turmok, qarshilik koʻrsatmoq, chidamoq, ega boʻlmoq, asrab-avaylamok, kimgadir nimanidir qilishga majbur boʻlmoq, iqtibos keltirmok [7] kabi maʼnolarni bildiradi. “Dharma” – taʼlimot, sahovat, himmat, axloqiy fazilat, burch, vazifa, qarz, adolat, qonun, timsol, ibrat, ideal, norma, shakl, haqiqat, ahd-bitim, sabab, koinot tartibi kabi maʼnolarni anglatgan. Koʻproq bu soʻz oddiy qora xalq hayoti va turmush tarzini belgilovchi juda koʻp qonun-qoidalarga nisbatan qoʻllaniladi. Oqsuyak doiralarida esa, sanskrit tilidagi “moksha” soʻzi ishlatiladi. Bu tushuncha zamirida maʼlum bir amaliy intilishni amalga oshirib kundalik hayotni ortda qoldirib, borliq charxpalagidan koʻtarilib, tugʻilish va oʻlish zanjiridan kutulish [8] tushuniladi.

Pali tilida “din” tushunchasiga toʻgʻri keluvchi “dhamma” soʻzi isteʼmolda boʻlgan. U – din, taʼlimot, haqiqat, qonun, yoʻl, vazifa, nizom, toʻgʻrilik, fazilat kabi maʼnolarni oʻz ichiga oladi. Shuningdek, insonlarning qanday xatti-harakat qilishlari lozimligini tartibga soluvchi tartib-intizom, diniy va axloqiy nizom, samoviy nizom [9] kabi maʼnolarni ham ifodalagan.

Xitoy tilida “din” termini sifatida “zōngjiào” va “xìnyǎng” soʻzlari ishlatiladi. Ular ishonch-eʼtiqod, din, taʼlimot [10] kabi maʼnolarni bildiradi.

Habashistonda (hozirgi Efiopiya)da yashovchilar tilida “din”ning feʼl shakli sifatida boshqarmoq, hukmronlik qilmoq, hukm qilmoq, hukm chiqarmoq, qaror qilmoq, buyurmoq kabi maʼnolarni bildirgan “dayana” soʻzi va “din”ning ot shaklida “dayen” [11] soʻzi ishlatilgan.

Ibroni (qadimgi yahudiylar, ivrit) tilida “din” termini itoatkorlik, kamsitish, mukofotlash, boshqarish, hukmronlik qilish, hukm qilish, hukm chiqarish, qaror

qilish, buyurish kabi maʼnolarni bildirgan “din” [12] soʻzi ishlatilgan. Hozirgi kunda “din” terminiga maʼno jihatidan yaqin boʻlgan “daat” [13] yoki “dat” [14] soʻzi ishlatiladi. Bu soʻz donolik, aql, bilim, hukm, amr va qonun maʼnolarini ifodalaydi. Ibodat, qurbonlik va duo ishlarini bildirish uchun “abodath elohim” iborasi ishlatiladi. Ayni paytda, ushbu ibora “din” [15] tushunchasini bildirish uchun ham qoʻllaniladi.

Oromiy (Eram, Od qabilasi) tilida “dan”, suryoniy (somiylar oilasiga kiruvchi oromiy tili) tilida “dan”, ossuriyaliklar (somiylar oilasiga kiruvchi oromiy tili) tilida “danu” soʻzlari “din” atamasi sifatida ishlatilgan. Ushbu soʻzlar – itoat, boʻysunish, jazo, mukofot, hukmronlik, hukm, qaror, buyruq [16] kabi maʼnolarni ifodalagan.

Gʻarb dunyosida “din” termini sifatida “religio” soʻzi ishlatilishi barchaga maʼlum. “Religio” – lotincha soʻz boʻlib, semantik, maʼno va morfologik jihatdan juda koʻp qiyosiy tilshunoslikka doir tadqiqotlarga asoslanib, bu termini etimologiyasi, yaʼni kelib chiqishiga oid ikki yondoshuv keltirilgan.

Birinchisi, falsafiy boʻlib, uni Sitseron (mil.av. 106-43) ilgari suradi. Unga koʻra, “religio” termini aslida lotincha “relegere” oʻzagidan kelib chiqqan, deb hisoblanadi. “Relegere” [17] feʼli quyidagi maʼnolarni bildiradi: 1. Orqaga yurmoq, orqaga ketmoq, orqaga qaytmoq; 2. Boshidan oʻqimoq, yangidan oʻqimoq, qaytadan takroran oʻqimoq; 3. Puxta oʻylamoq, fikr yuritmoq, mulohaza yuritmoq; 4. Biror narsani qayta koʻrib chiqmoq, qaytadan oʻylab koʻrib fikrini oʻzgartirmok; 5. Qoʻrqmoq, Xudodan qoʻrqmoq, xudojoʻy boʻlmoq, taqvodor boʻlmoq; 6. Qaytadan yigʻmoq, yangidan toʻplamoq, toʻplamoq, jamlamoq; 7. Bir joydan qaytadan oʻtmok, aylanib oʻtmok; 8. Suhbat davomida biror narsa haqida gapirmok, suhbat jarayonida biror narsani eslamok; 9. Kuzatmoq, nazorat qilmoq; 10. Yangidan tanlashga kirishmoq, qayta ishlab chiqish uchun oldingi sintezga qaytmoq.

Ikkinchisi, teologik boʻlib, uni ilk xristian yozuvchisi Laktansiy (250-326) ilgari surgan. Unga koʻra, “religio” termini aslida lotincha “religare” oʻzagidan kelib chiqqan, deb hisoblanadi. “Religare” [18] feʼli quyidagi maʼnolarni bildiradi: 1. Bogʻlamoq, bogʻlab qoʻymoq, aloqa oʻrnatmoq; 2. Mustahkamlamoq; 3. Yechmoq, echib yubormok, boʻshatmoq; 4. Biriktirmok, birlashtirmok.

Shuni taʼkidlab oʻtish zarurki, “relegere” va “religare” oʻzaklaridagi “re” old koʻmakchisi biror bir ish-harakatni yoki biror narsani qaytadan, yana, boshqatdan, yangitdan, takroran, boshidan qilish va amalga oshirish maʼnolarini bildiradi.

Hozirgi kunda dinshunoslik va unga bogʻliq ilm sohalari bilan tadqiqot olib borgan va borayotgan barcha mutaxassislar yakdil xulosaga kelganlar [19]:

1. “Religio” – lotincha soʻz boʻlib, “relegere” yoki “religare” oʻzak feʼllaridan yasalgan;

2. Sitseron va uning tarafdorlari “relegere” o’zagidan yasalgan bo’lib, vijdon(insof) bilan bog’liq xatti-harakat va faoliyat deb ta’riflaganlar;

3. Laktansiy va uning tarafdorlari “religare” o’zagidan yasalgan bo’lib, Xudoga bog’lanish, Xudo bilan aloqa o’rnatish va unga qo’shib ketishga oid xatti-harakat va faoliyat deb ta’riflaganlar.

Laktansiy tarafidan ilgari surilgan etimologiya xristianlik madaniyatida mustahkam o’rnashib qoldi. Avgustin (354-430) lotin tilida insonni Xudoga bo’lgan munosabatini ifodalovchi so’z yo’qligi bo’yicha shikoyatini bildirgan edi [20]. U “re” old ko’makchisi fe’l asosidagi ish-harakat va faoliyatni qaytadan, takroran bajarish ma’nosini bildirib, “religio” bu – inson bilan Xudo o’rtasida yo’qotilgan aloqa(rishta)ni tiklash [21] ekanligini ta’kidlagan. Benvenist fikricha, tarixiy xato o’laroq xristianlar tarafidan “religare” (bir butun qilib bog’lamoq) so’zi yordamida izoh berilib, “religio” – ishonuvchi va uning Xudosi o’rtasida ob’ektiv aloqa(rishta) [22] majburiyatga aylantirildi.

G’arbda biror bir xatti-harakatni sodir qilgandan keyin, uni qayta ko’rib chiqib, unga doir ma’lumotlarni to’plab, chuqur mulohaza yuritib, xato va kamchiliklardan tegishli xulosalar chiqarib, qanday yo’l-yo’riqlar bilan echimga erishish mumkinligini qayta-qayta tahlil qilib, ideallashtirishga qarab intiladilar. Shu bilan birga Xudo bilan inson o’rtasida rishta bog’lashga urinadilar. Oqibatda ular yo ifrot yo tafritga yo’l qo’yadilar. Inson xohish-ihtiyori chegara bilmasligini esdan chiqarib, tubanlikka qarab sudrashni to’g’risida fikr-mulohaza yuritishdan o’jiz qolmoqdalar.

“Religio” termini qaysi fe’ldan yasalgani va uning ma’nolarini batafsil bayon qildik. “Religio”ni termin sifatida qaysi ma’nolarni bildirishini qo’rib chiqamiz. I.Kroneberg o’zining lug’atida “religio” [23] ni qo’yidagilarni bildirishini keltiradi: 1. Qo’rquv, Xudodan qo’rqish, xudojo’ylik, taqvodorlik, ibodat, ibodat qilish, din, ishonish, ishonch-e’tiqod, e’timod, dinga e’tiqod qilish, mazhab, maslak; 2. Vijdon, insof, diyonat, shak-shubha, gumon, ikkilanish, hayrat, taaajublanish, tushunolmay hayron bo’lish; 3. Ayb-nuqson, gunoh, jinoyat, yoziq, uyat; 4. Muqaddaslik, tabarruklik, oliyjanoblik; 5. Majburiyat, burch, vazifa, xizmat, lavozim, mansab, amal, o’rin; 6. Aniqlik, to’g’rilik, bir so’zlilik, so’zining ustidan chiqishlik, g’amxo’rlik, jonkuyarlik, tirishqoqlik, tejamkorlik, kuzatish, nazorat, biror nimani bajarish va amalga oshirishda ishning sifati; 7. Hurmat, izzat, ehtirom, siylov, marhamat qilish, ikrom ko’rsatish; 8. Diyonat, dindorlik, taqvodorlik, xudojo’ylik, mo’minlik, taqvo, ortiq darajadagi hurmat, e’zozlash, izzat-ikrom, aziz ko’rish.

Shu o’rinda I.Kronebergning yuqoridagi “religio”ga bergan ma’nolari chalkashtirib bir-biriga aralashtirib yuborganlar ham mavjud. Bunga misol uchun, Xarkov universitetining professori bosh ruhoniylar T.I.Butkevich

o’zining “Религия, её сущность и происхождение (Обзор философских гипотез)” [24] kitobining kirish qismi 3 betida I.Kronebergning “Латинско-русский и русско-латинский лексикон с полным объяснением свойств и значений каждого слова” kitobidan “religio”ni ma’nolarini keltirishda “hayrat, taaajublanish, tushunolmay hayron bo’lish” ma’nosi bilan “ayb-nuqson, gunoh” ma’nolarini bir-biriga qo’shib yuborganini ko’rishimiz mumkin. Buning oqibatida “ayb-nuqson va gunohni noto’g’ri tushunish” degan ma’noni keltirib chiqargan. Rus tilidagi adabiyotlarda “religio” atamasi ma’nolarini ifodalashda asosan I.Kronebergga suyanilganligini aniqlandi. U o’ziga xos tarzda ma’nolarini tartiblagan.

I.X.Dvoreskiy esa, “religio” [25] ni ushbu ma’nolarni bildirishini ta’kidlaydi: 1. Vijdonlilik, insoflilik, insof bilan ish qilishlik, halollik, insof, vijdon, diyonat, dindorlik, taqvodorlik, xudojo’ylik, mo’minlik, taqvo; 2. Ortiq darajadagi hurmat, izzat-ikrom, aziz qo’rish, e’zozlash, izzat-hurmat bilan munosabatda bo’lish, diniy his-tuyg’u, xudojo’ylik, dindorlik, taqvodorlik; 3. Din; 4. Ibodat qilish, ibodat, ibodat bilan bog’liq marosimlar, ibodat uchun belgilangan rasm-rusumlar va udumlar; 5. Muqaddaslik, tabarruklik, olijanoblik; 6. Muqaddas (aziz) narsa yoki joy, qadamjo, ziyoratgoh, e’zoz qilinadigan (aziz, muqaddas) narsa, hamma fahrlanadigan (ko’z qorachig’iday saqlaydigan) narsa, ilohiy narsa, diniy narsa, tabarruk narsa, ibodat narsasi, topinish narsasi, sig’inish narsasi, diniy marosimlar bilan bog’liq narsa yoki joy; 7. Shubha, gumon, shak-shubha, ishonmaydigan, gumonsiraydigan, ikkilanish, dudmol, dargumon, hayrat, taaajub, tahayyur, hayronlik, taaajublanish, tushunolmay hayron (tong) bo’lish, talmovsirash, (odob-axloqqa oid, axloqiy, ruhiy, ma’naviy) uyalish, iymanish, tortinish, tortinchoqlik yoki qo’rqish, xavfsirash, xavotirlanish, cho’chish, xadiksirash, xadik, xavf; 8. Vijdon (insof)ga qarshi jinoyat va xiyonat, gunoh qilish, gunohkor bo’lish, ayb (gunoh) bo’ladigan ish qilib qo’yish, gunoh, ayb, yoziq, ayb ish, aybona, ayb bo’ladi, uyat, yaxshi emas, jinoyat; 9. Xurofot, bid’at, irim-chirim; 10. Halollik, vijdonlilik, insoflilik, insof, vijdon, puxtalik, sinchiklab (diqqat bilan) bajarishlik, aniqlik, to’g’rilik, bir so’zlilik, so’zining ustidan chiqishlik; 11. Oldindan xabar beruvchi belgi (alomat, nishon, tamg’a, ramz), bashorat (karomat) qiluvchi alomat, sohib karomat asari va izi, karomatli harf, karomatli imo-ishora.

O.Petruchenko o’z lug’atida “religio” [26] so’zi ma’nolarini shu tartibda keltirib o’tadi: 1. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni vijdonan insofli bajarish; 2. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni bajarishda to’g’ri yoki noto’g’riligi xususida diniy shak-shubhaga borish, ikkilanish; 3. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni bajarishda diniy his-tuyg’u bilan munosabatda bo’lish; 4. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni bajarishda hurmat va izzat-ikromni saqlash; 5. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni bajarishda diyonatli bo’lib, xudojo’ylik va

taqvadorlik bilan amalga oshirish; 6. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni Xudodan qoʻrqan holda bajarish; 7. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni ishonch-eʼtiqod bilan bajarish; 8. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni bajarishda dindandeb bilib, turli xurofotlarga yuz tutish; 9. Ibodatlarda ishlatiladigan narsalarni muqaddas va tabarruk bilish; 10. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni bajarishda din talablarini buzib, gunoh va ayb amallarga yoʻl qoʻyib, dinga qarshi boʻlish; 11. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni amalga oshirishni muqaddas vazifa deb bilish; 12. Har bir xatti-harakat, ish va faoliyatni bajarishda Xudo nomi bilan qasam ichish; 13. Ibodatlarni amalga oshiruvchi shaxslarni begunoh, pok va taqvodor deb bilish; 14. Diniy marosimlar va ibodatlarni amalga oshiradigan joylar hamda ishlatiladigan narsalarni muqaddas hisoblab hurmat qoʻrsatish; 15. Ibodatxonalar va ziyoratgohlarga hurmatiga loyiq tarzda munosabatda boʻlish.

Rus tilidagi adabiyotlarda "religio"ni termin sifatida maʼnolarini ifodalashda suyaniladigan manbalardan yuqorida uchta bilan tanishdik. Har bir muallif oʻziga xos tarzda maʼnolarni tartiblagan.

"Religio" atamasi maʼnolarini ikki bandda jamlash mumkin:

Ishonch – gʻayritabiiy kuch-qudratga ega boʻlgan oliy borliq, xudo(xudolar) borligiga ishonish, unga nisbatan munosabat bildirish, diyonatli, insofli va vijdonli boʻlish, xudojoʻylik, moʻminlik, taqvadorlik, dindorlik bilan hayot kechirish [27]; Har bir din ishonch-eʼtiqod sistemasiga ega boʻlishi shart. Ibodat va boshqa munosabatlar ishonch-eʼtiqod ustiga qoʻriladi.

Ibodati – gʻayritabiiy kuch-qudratga ega boʻlgan oliy borliq, xudo(xudolar)ga sigʻinish, gunoh ish qilganda gʻazabidan qoʻrqib kechirish uchun yolvorib topinish, diniy rasm-rusum va marosimlar oʻtkazish, muqaddas kitoblar, bitiklar, yozuvlar oʻqish, qadamjo, ziyoratgoh va ibodatxonalardagi muqaddas narsalarga hurmat qoʻrsatish, pok va begunoh shaxsiyatlarning xayri duolarini olish, insoniyatning maʼnaviy hayoti, jamiyatning maʼnaviy qiyofasi, shaxsning ruhiy holati [28] ni ifodalaydi. Ibodat va boshqa munosabatlar ishonch-eʼtiqodni mustahkamlashga va ishonuvchini komillik sari etaklaydi.

Maʼlumotlarga koʻra, qadimgi grek tilida din terminiga toʻgʻri keluvchi "θρησκεία" - "thréskeia" soʻzi ishlatilgan. U – marosim, rasm-rusum, udum, ibodat bilan bogʻliq diniy marosim koʻrsatmalarga rioya qilmoq maʼnolariga ega boʻlgan. Bir davr bu soʻz unutilganday boʻldi, lekin yana qaytarilib, isteʼmolga kiritildi. U diniy eʼtiqod va diniy amaliy marosimlar majmui birligi [29] ni ifodalashda ishlatiladi. Shuningdek, din tushunchasi "thrioheya" soʻzi bilan izohlangan boʻlib, din, qoʻrquv, oʻzaro hurmat, urf, odat [30] kabi maʼnolarani anglatadi.

Qadimgi slavyanlarda din terminiga mos keluvchi "vera", "verstvo", "verovanie" soʻzlari isteʼmolda boʻlgan. "Vera" – ishonch, eʼtiqod, eʼtimod, din, imon; "Verstvo" – ishoniladigan, eʼtiqod qilinadigan; "Verovanie" – diniy eʼtiqod, imon [31] kabi maʼnolarni anglatgan. XVIII asr boshlaridan rus tilida "religiya" soʻzi keng ishlatila boshlagan. U polyak tilidagi "religia" [32] soʻzidan olingan.

Xulosa.

Xulosa oʻrnida aytish mumkinki, barcha xalqlar va tillarda din soʻzining lugʻaviy maʼnosida muayyan yakdillik mavjud. Birinchisi, imon-eʼtiqod bilan bogʻliq jihatlar – ishonch, imon, eʼtiqod, itoat, taʼlimot, boʻysunish, taslim boʻlish, diyonat, taqvo, aqida, qazo va qadar, vijdon, insof, xudodan qoʻrqish va hurmat qilish. Ikkinchisi, ibodat va muomalot bilan bogʻliq jihatlar – ibodat, topinish, sigʻinish, duo, marosim, urf-odat, rasm-rusum, udum, yoʻl, mazhab, uslub, tarz, hol-ahvol, sahovat, himmat, axloqiy fazilat, burch, vazifa. Uchinchisi, huquq bilan bogʻliq jihatlar – hukm, amr, qonun-qoidalar, adolat, haqiqat, shariat, adolat, norma, nizom, hisob-kitob, xizmat, mol-mulk, majburlash, ajr-mukofot, haq, jazo, chora-tadbir, qarz, qoʻrquv, oʻzaro hurmat, timsol, ibrat, ideal, shakl, ahd-bitim.

Odamzot turli diniy eʼtiqodlar va xilma-xil diniy qarashlarga ega holda yashab, faoliyat yuritgan. Insoniyat tarixining turli davrlaridagi ijtimoiy voqea-hodisalar, tuzumlar almashinishi, xilma-xil tamaddunlarning oʻziga xos taʼsiri va boshqa sabablar tufayli din atamasining lugʻaviy maʼnolarining baʼzilari dolzarb ahamiyat kasb etib, butun diqqat va eʼtibor oʻsha maʼnoga qaratilgan.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Мехрдоҳ Махрийн. Фалсафа аш-шарқ / тарж. Маҳмуд Аълавий. – Қоҳира: Мажлис ал-аъло ли ас-сақофат, 2003. –Б. 208.
2. Миксюк А.С. Историко-культурный контекст и понимание термина "религио" в Авесте // "Свеча-2013: Религия, религио и религиозность в региональном и глобальном измерении" Т. 23 / Отв. ред. Е.И.Аринин. – Владимир: ВлГУ, 2013. –С. 142-145.
3. <https://decovel.com/page/religion-of-iran> <https://fa.wikishia.net/view/ایران>
4. Древнотюркский словарь / Ред.ры В.М.Наделяев, Д.М.Насилов, Э.Р.Тенишев, А.М.Щербак. – Ленинград: Изд-во "Наука", 1969. –С. 158-160, 360-361. Hikmet T. Türklerin dini tarihçesi. – İstanbul: Özdemir basimevi, 1978. –S. 7-16. Hikmet T. Dinler tarihi araştırmaları. – Ankara: Ankara üniversitesi basimevi, 1973. –S. 5-9. Hikmet T. İslamlıktan önce türklerde tek tanrı inancı. – Ankara: Ankara üniversitesi basimevi, 1980. –S. 3-6. Emel E. İslamiyetten önceki türk kültür tarihi ve islama giriş. – İstanbul: Edebiyat fakültesi matbaası, 1978. –S. 3-9. Abdülkadir İ. Eski türk dini tarihi. – İstanbul:

Milli eğitim basimevi, 1976. –S. 1-15. Osman T. Türk cihan hakimiyeti mefküresi tarihi. – İstanbul: Ötüken, 2021. –S. 70-75.

5. Наджип Э.Н. Уйгурско-русский словарь. Ок. 33000 слов. Под ред. Т.Р.Рахимова. – Москва: Изд-во “Сов. Энциклопедия”, 1968. –С. 459.

6. Буддизм: Словарь / Абаева Л.Л., Андросов В.П., Бакаева Э.П. и др.; Под общ. ред. Жуковский Н.Л. и др. – Москва: “Республика”, 1992. –С. 119.

7. Кочеркина В.А. Санскритско-русский словарь: Около 30000 слов / Под ред. В.И.Калянова. С приложением “Грамматического очерка санскрита” А.А.Зализняка. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: “Русский язык”, 1987. –С. 299. Санскритско-русский учебный словарь: Около 4500 слов / Составитель Н.П.Лихущина. Мультиязыковой проект Или Франка www.franklang.ru. Версия 1.0 от 16.12.04. –С. 77.

8. A Glossary of Philosophical Terms (Embracing all systems of Indian Philosophy). By C.V.Shankar Rau, M.A. – Madras: Tirumalai-Tirupati Devasthanams Press, 1941. –Р. 44, 64. Кочеркина В.А. Санскритско-русский словарь: Около 30000 слов / Под ред. В.И.Калянова. С приложением “Грамматического очерка санскрита” А.А.Зализняка. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: “Русский язык”, 1987. –С. 300-302, 522, 762, 918. Религии мира: словарь справочник / Под ред. А.Григоренко. – СПб.: Питер, 2009. –С. 211-212, 218. Санскритско-русский учебный словарь: Около 4500 слов / Составитель Н.П.Лихущина. Мультиязыковой проект Или Франка www.franklang.ru. Версия 1.0 от 16.12.04. –С. 77, 123. Индуизм. Джайнизм. Сикхизм: Словарь / Под общ. ред. Албедил М.Ф. и Дубянского А.М. – Москва: Республика, 1996. –С. 180-183, 288-289, 507. Лысенко В.Г. Ранний буддизм: религия и философия. Учебное пособие. – Москва: ИФРАН, 2003. –С. 8-20. Торчинов Е.А. Буддизм: Карманный словарь / Прилож. П.В.Берснева. – Санкт-Петербург, 2002. –С. 60-64. Зеленков М.Ю. Мировые религии: история и современность: Учебное пособие. – Москва: Юридический институт МИИТа, 2003. –С. 10, 15-20. Пивоваров Д.В. Философия религии: Учеб. пособие. – Москва: Академический Проект, 2006. –С. 16.

9. Дхаммапада. Пер. с пали, введение и комментарии В. Н. Топорова. Сер. (Памятники литературы народов Востока. Переводы. ИИИ. Библиотека Буддхиса. XXXI.). – Москва: “Издательство восточной литературы”, 1960. –С. 29-44. Дхаммапада / Перевод с пали. – Новосибирск: “Согласие”, 2003. –С. 31, 34, 43, 45-47. Кочетов А.Н. Буддизм. – Москва: Политиздат, 1968. –С. 32-33. Кеонун Дамен. Буддизм / Пер. с англ. – Москва: Издательство Вес мир, 2001. –С. 38.

10. Баранова З.И., Котов А.В. Русско-китайский словарь: Около 40000 слов. – Москва: “Русский язык”, 1990. –С. 37, 414.

11. Ҳозим Али Камолиддин. Муъжам муфротад ал-муштарак ас-сомий фи ал-луғат ал-арабиййа. – Қоҳира: Мактаба ал-адаб, 2008. –Б. 177. Рамазон Абдуттаваб. Фи қоваид ас-сомиййат. – Қоҳира: Мактаба ал-Хонажий, х. 1403/1982. –Б. 412.

12. William Gesenius. Hebrew and english lexicon of the old testament. – London: Oxford at the clarendon press, 1939. –Р. 192. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем / Под общ. ред. Л.Каценелсона и Д.Г.Гинцбурга. Т. 7. – С.Петербург: Изд-во Брокгауз-Ефрон, 1910. – С. 203-204.

13. Пилкингтон С.М. Иудаизм / Пер. с англ. Е. Г. Богдановой. – Москва: ФАИР-ПРЕСС, 1998. –С. 5-25. Вихнович В.Л. Иудаизм. – С.Петербург: Питер, 2006. – С. 119, 157.

14. Энциклопедия иудаизма “Меир натив” / Сост. Шломо-Залман Ариэл, пер. с иврита А. Кидерман, под. общ. ред. Моше Барселла. – Иерусалим: Амана; Массад, 1983. –С. 174-175. Mehmet Aydın. Dinler tarihine giriş. – Konya: Damla ofset, 2008. –В. 12.

15. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем / Под общ. ред. Л.Каценелсона и Д.Г.Гинцбурга. Т.1. – С.Петербург: Изд-во Брокгауз-Ефрон, 1908. –С. 115. Еврейская энциклопедия. Свод знаний о еврействе и его культуры в прошлом и настоящем / Под общ. ред. Л.Каценелсона и Д.Г.Гинцбурга. Т.16. – С.Петербург: Изд-во Брокгауз-Ефрон, 1913. – С. 238-239. Русско-еврейский (идиш) словарь: 40 000 слов. Р.Я.Лернер, Е.Б.Лойцкер, М.Н.Майданский, М.А.Шапиро. – 2-е изд., стереотип. – Москва: Русский язык, 1989. –С. 485.

16. Louis Costaz, S.J. Dictionnaire syriaque-francais syriac-english dictionary. Qomus siryaniy-arabiy. – Beyrouth: Dar el-machreq, 2002. –Р. 60. Ҳозим Али Камолиддин. Муъжам муфротад ал-муштарак ас-сомий фи ал-луғат ал-арабиййа. – Қоҳира: Мактаба ал-адаб, 2008. –Б. 177. William Gesenius. Hebrew and english lexicon of the old testament. – London: Oxford at the clarendon press, 1939. –Р. 192.

17. Латинско-русский и русско-латинский лексикон с полным объяснением свойств и значений каждого слова / Составил И.Кронеберг. – 7-е изд. – Москва: Типография С.Селиванского, 1870. –С. 411-412. Философский словарь: Логика, психология, этика, эстетика и история философии / Под ред. Э.Л. Радлова. – С.-Петербург: Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1911. –С. 226. Латинско-русский словарь приспособленный к гимназическому курсу / Составил Г.Шулц. – 12-е изд. – С.-Петербург: Типография Тренке и Фюсно, 1912. –С. 470-471. Философский словарь: Логика, психология, этика, эстетика и история философии / Под ред. Э.Л. Радлова. Изд. 2-е испр. и доп. Изд.

Г.А.Лемана. – Москва: Типография “Я.Данкин и Я.Хомутов”, 1913. –С. 543-544. Латинско-русский словарь / Составил О.Петрученко. – 9-е изд., исп. – Москва: Издание Товарищества “В.В.Думнов, Наследники Бр.Салаевых”, 1914. –С. 546-547. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Около 50 000 слов. Изд. 2-е, переработ. и доп. – Москва: “Русский язык”, 1976. –С. 865-866. Бенвенист Э. Словар индоевропейских социальных терминов: Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Ю.С.Степанова. – Москва: Прогресс-Универс, 1995. –С. 394. Латинско-русский словообразовательный словарь: Ок. 20000 слов / Авт.-сост. Г.Вс.Петрова. – Москва: ООО “Изд-во Оникс”: ООО “Изд-во “Мир и Образование”, 2008. –С. 296.

18. Латинско-русский и русско-латинский лексикон с полным объяснением свойств и значений каждого слова / Составил И.Кронеберг. – 7-е изд. – Москва: Типография С.Селиванского, 1870. –С. 411-412. Философский словарь: Логика, психология, этика, эстетика и история философии / Под ред. Э.Л. Радлова. – С.-Петербург: Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1911. –С. 226. Латинско-русский словарь приспособленный к гимназическому курсу / Составил Г.Шулц. – 12-е изд. – С.-Петербург: Типография Тренке и Фюсно, 1912. –С. 470-471. Философский словарь: Логика, психология, этика, эстетика и история философии / Под ред. Э.Л. Радлова. Изд. 2-е испр. и доп. Изд. Г.А.Лемана. – Москва: Типография “Я.Данкин и Я.Хомутов”, 1913. –С. 543-544. Латинско-русский словарь / Составил О.Петрученко. – 9-е изд., исп. – Москва: Издание Товарищества “В.В.Думнов, Наследники Бр.Салаевых”, 1914. –С. 546-547. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Около 50 000 слов. Изд. 2-е, переработ. и доп. – Москва: “Русский язык”, 1976. –С. 865-866.

19. Настольный энциклопедический словарь. Т.7. – Москва: Т-во скоропечатни А.А.Левенсон, 1896. –С. 4226. Большая энциклопедия / Под ред. С.Н.Южакова. Т.16. – С.-Петербург: Книгоиздательское т-во “Просвещение”, 1904. –С. 252. Новая философская энциклопедия: В 4 т./Ин-т философии РАН, Нац. общ.-науч. фонд; Научно-ред. совет: предс. В.С.Степин, заместители предс.: А.А.Гусейнов, Г.Ю.Семигин, уч. секр. А.П.Огурцов. Т.3. – Москва: Мысль, 2010. –С.436-437. Аринин Е.И. Философия религиозности. Академическое введение в основные концепции и термины: монография / Е.И.Аринин, Н.М.Маркова; Владим. Гос. ун-т. – Владимир: Изд-во Владим. гос ун-та, 2010. –С. 6-7.

20. Большая энциклопедия / Под ред. С.Н.Южакова. Т.16. – С.-Петербург: Книгоиздательское т-во “Просвещение”, 1904. –С. 252.

21. Августин Б. Об истинной религии. Теологический трактат. – Минск: Харвст, 1999. –С. 514-515. История религий / Митрополит Иларион (Алфеев) – Глава 1; Протоиерей Олег Корытко – Введение, главы 2-9; Протоиерей Валентин Васечко – Раздел “Инославие”. – Москва: Общецерковная аспирантура и докторантура им. Святых равноапостольных Кирилла и Мефодия, 2016. –С. 6-7. Пивоваров Д.В. Философия религии: в 3 т. Т.1. : Онтология религии: [учеб. пособие] / Д.В.Пивоваров. – Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2012. –С. 27-28.

22. Бенвенист Э. Словар индоевропейских социальных терминов: Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Ю.С.Степанова. – Москва: Прогресс-Универс, 1995. –С. 394.

23. Латинско-русский и русско-латинский лексикон с полным объяснением свойств и значений каждого слова / Составил И.Кронеберг. – 7-е изд. – Москва: Типография С.Селиванского, 1870. –С. 411-412.

24. Буткевич Т.Ю. Религия, её сущност и происхождение (Обзор философских гипотез). Книга 1. – Харьков: Типография Губернского Правления, 1902. –С. 3.

25. Дворецкий И.Х. Латинско-русский словарь. Около 50 000 слов. Изд. 2-е, переработ. и доп. – Москва: “Русский язык”, 1976. –С. 865-866.

26. Латинско-русский словарь / Составил О.Петрученко. – 9-е изд., исп. – Москва: Издание Товарищества “В.В.Думнов, Наследники Бр.Салаевых”, 1914. –С. 546-547.

27. Этимологический словарь русского языка / Составил А.Преображенский. Т. 2. П – С. – Москва: Типография Г.Лисснера и Д.Совко, 1910-1914. –С. 195. Энциклопедический словарь. Т. 26 А. – С.Петербург: Типография Акц. Общ. “Издат. дело, бывшее Брокгауз-Ефрон”, 1899. –С. 539. Краткий латинско-русский богословский словарь / Составил С.Тышкевич. – Нью Ёрк: Русиан Сентер, Фордхам Университи, 1954. –С. 103.

28. Философский словарь: Логика, психология, этика, эстетика и история философии / Под ред. Э.Л. Радлова. – С.-Петербург: Типография Акц. Общ. Брокгауз-Ефрон, 1911. –С. 225. Философский словарь: Логика, психология, этика, эстетика и история философии / Под ред. Э.Л. Радлова. Изд. 2-е испр. и доп. Изд. Г.А.Лемана. – Москва: Типография “Я.Данкин и Я.Хомутов”, 1913. –С. 543.

29. Греческо-русский словарь Нового Завета: Пер. Краткого греческо-английского словаря Нового Завета Баркли М.Нюмана. – Москва: Российское Библийское общество, 2008. –С. 104. Древнегреческо-русский словарь / Составил И.Х.Дворецкий. Т. 1. – Москва: Гос. изд-во иностр. и нац. словарей, 1958. –С. 796. Феномен религии в конфликте интерпретаций: коллектив. моногр. / под ред. д-ра филос. наук, проф. Е.И.Аринина; Владим. го. ун-т им. А.Г. и Н.Г.Столетовых. – Владимир: Изд-во ВлГУ, 2015. –С. 27.

30. Нилссон М. Греческая народная религия. – С.Петербург: “Алетейя”, 1998. –С. 5-30. Бенвенист Э. Словар

индоевропейских социальных терминов: Пер. с фр. / Общ. ред. и вступ. ст. Ю.С.Степанова. – Москва: Прогресс-Универс, 1995. –С. 394-395.

31. Дал В. Толковый словарь живого великорусского языка Т. 4. – С.Петербург-Москва: Издание книгопродавца-типографа М.О.Волфа, 1882. –С. 91.

32. Словар иностранных слов современного русского языка / Составител Т.В.Егорова. – Москва: “Аделант”, 2014. –С. 570.